

М.А. Жолаева*

PhD, доцент м.а.

Л.Н. Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университеті
Астана қ., Қазақстан
email: r.zholaeva@mail.ru
ORCID: 0000-0002-9981-704X

С.М. Серікқали

э.ф.м.

Л.Н. Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университеті
Астана қ., Қазақстан
email: satkalievsabit@gmail.com
ORCID: 0009-0001-1257-9131

Е.А. Серикбаева

э.ф.м.

Л.Н. Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университеті
Астана қ., Қазақстан
email: Serikbayeva.yerkezhan@gmail.com
ORCID: 0009-0006-5335-0487

Д.М. Хамидуллина

э.ф.м.

Л.Н. Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университеті
Астана қ., Қазақстан
email: dameshakh@gmail.com
ORCID: 0009-0008-4680-0878

ҚАРЖЫ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ КЕҢІСТІКТЕ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТЕГІ САҚТЫҚ ПЕН ҚҰНТТЫЛЫҚҚА ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР

Аңдатпа. Зерттеу жүргізілген мақаланың өзектілігі – сақтық пен құнттылық принципі есептік операцияларды пайдаланушылардың мүддесінің қақтығысына негізделген. Ал қазіргі бухгалтердің міндеті объективті болу және мүмкіндігінше барлық мүдделі есеп берушінің ақпараттық қажеттіліктерін бірдей қанағаттандырумен өзектеледі.

Зерттеудің мақсаты – бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына әсер ететін басқарушылық меншік, институционалдық меншік, тәуелсіз директорлар кеңесі, Левередж, өтімділік, өсу мүмкіндіктері және сот тәуекелдерінің рөліне қатысты эмпирикалық мәліметтер алып анализ жасау. Қаржы-экономикалық кеңістікте бухгалтерлік есеп басқарудың маңызды элементі ретінде пысықталады. Бухгалтерлік есеп оңтайлы басқару шешімдерін қабылдау үшін қажет қаржылық операциялар туралы ашық, айқын және нақты ақпаратқа кепілдік береді. Бухгалтерлік есеп саласында есептік операцияларды есепке алудың әртүрлі тәсілдері бар. Олардың бірі – консервативті тәсіл. Ол қаржы-экономикалық кеңістікте бухгалтерлік есептің сақтық пен құнттылығына негізделген. Осы зерттеуге 2022-2024 жылдар аралығындағы ҚР өндірістік саласынан барлығы 147 компания қатысты. Зерттеудегі үлгі мақсатты іріктеу әдісімен таңдалды, осылайша соңғы үлгіні 110 талдау бірлігі бар 37 компания алынды.

Мақаланың әдіснамасы – мәліметтер жинақтауда құжаттау әдістерін қолданады. Мұндай зерттеуде пайдаланылатын деректерді талдау әдісі – бұл статистикалық талдау және IBM SPSS Statistics программасы көмегімен бірнеше сызықтық регрессиялық талдау қолданылды.

Зерттеу нәтижелері тәуелсіз аудиторлардың бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына оң әсер ететінін көрсетеді. Институционалдық меншік бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына теріс әсер етеді. Ал басқарушылық меншік, Левередж, өтімділік, өсу мүмкіндіктері және сот процестерінің қаупі бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына әсер етпейді. Осылайша, зерттеу институционалдық меншік пен тәуелсіз директорлар кеңесі бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына әсері бар екені қорытындылады.

Түйін сөздер: бухгалтерлік есептегі сақтық пен құнттылық, корпоративтік басқару, Левередж, ликвидтілік, өсу мүмкіндігі, сот ісін жүргізу қаупі.

■ Кіріспе

Қаржылық есептілікті ұсыну бухгалтерлік есептің сақтық пен құнттылық принципін ескеруді көздейді және қаржылық есептілікті ұсыну біліктілік талаптарына сәйкес келеді. Бухгалтерлік сақтық пен құнттылық жалпы қабылданған бухгалтерлік есеп принциптері-

не (GAAP) негізделген және қаржылық есептіліктің дұрыстығын қамтамасыз етуге бағытталған.

Утибаев Б. және Ахметова Д. (2020) қаржылық есеп стандарттары компанияның қажеттіліктері мен мүдделеріне негізделген ұйымда әртүрлі қаржылық есептерді жасау бойынша менеджерлердің талабына әсер ететін қаржылық операциялар бойынша қаржылық есеп пен есептілікті жүргізу кезінде бухгалтерлік процедуралар мен бағалауларды қолдануда икемділікті қамтамасыз ететінін мәлімдеді.

Зерттеу мақсаты – компанияның қаржылық жағдайының шынайы және консервативті көрініс беру. Бухгалтерлік есепке консервативті тәсілді қолданатын менеджерлердің компанияның активтеріне қойылатын талаптарды қанағаттандыру кезінде пайдаланылуы мүмкін кірісті және ақпараттың асимметриясына асыра бағалауына жол бермеу (Ahn H. және басқалар, 2020). Зерттеу басқарушылық меншік, институционалдық меншік, тәуелсіз директорлар кеңесі, левередж, өтімділік, өсу мүмкіндіктері мен сот тәуекелдерінің 2022-2024 жылдардағы өндірістік компаниялардағы бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына әсерін анықтауға бағытталған. Зерттеудің келесідей міндеттері:

- басқарушылық жауапкершілік бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына оң әсер етуін анықтау;
- институционалдық меншік сақтық пен құнттылықты есепке алуға оң әсер етуін зерттеу;
- тәуелсіз директорлар кеңесі бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына оң әсерін зерделеу;
- левередж бухгалтерлік конверсияға оң әсерін пысықтау;
- өтімділіктің бухгалтерлік ұқыптылыққа оң әсерін анықтау;
- өсу мүмкіндігі бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына оң әсер етуін зерттеу;
- сот ісін жүргізу тәуекелі бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына оң әсер етуін ұсыну.

■ Әдебиетке шолу

Бухгалтерлік есепте құнттылық пен сақтық принципін енгізуде қаржылық есептілікті бұрмалау тәжірибесін болдырмауы керек. Бірақ Қазақстанда бухгалтерлік есепте сақтық пен құнттылық принципін енгізу әлі де салыстырмалы түрде төмен деңгейде.

Ердавлетова Ф.К. және басқалар (2021) ҚР-ғы бухгалтерлік есепте өндірістік компанияларда орташа мәні сақтық пен құнттылық бірліктен төмен деңгейде екенін дәлелдеді.

Жолаева М.А. және өзгелер (2023), 2017-2018 жылдары өндірістік компанияларда бухгалтерлік есептегі сақтық пен құнттылықтың орташа мәні 0,2238 болғанын анықтады. Сонымен қатар, Sumiari & Warema (2016), бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығы орташа (-0,002) екенін анықтады. Орын алған қаржылық есептілікті манипуляциялау жағдайлары бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылық принципі қолданылмайтынын көрсетеді және осы принцип болған кезде сақтық пен құнттылық пайданың ауытқуына және төмендеуіне әкеледі.

Жеті айнымалыға қатысты бірнеше алдыңғы зерттеулер қарама-қайшы нәтижелерді көрсетті. Атап айтқанда Т.Ю.Дружиловская, Э.С.Дружиловская (2019), басқарушылық бақылаудың бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына оң әсер барын көрсетті. Екінші жағынан, Т.Ю.Дружиловская, Э.С.Дружиловская (2019), басқарушылық меншіктің сақтық пен құнттылық есебіне әсерін таппады.

Bhandari A. және басқалар (2022), институционалдық меншік пен бухгалтерлік есеп сақтық пен құнттылық арасындағы теріс әсерді анықтады. Qudah H. және басқалар (2021), институционалдық меншіктің бухгалтерлік есептің сақтық пен құнттылық әсерін олар да таппады. Сонымен қатар, М.А.Жолаева және басқалар (2023), оң қарым-қатынасты тап-

ты. Agustina R, & Stephen (2016) тәуелсіз комиссиянерлер бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығы маңызды әсер ететінін анықтады.

Сонымен қатар, Agustina R, & Stephen (2016), тәуелсіз директорлар кеңесі және бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығы әсерін таппады. Утибаев Б. & Ахметова Д. (2020) левередждің сақтық пен құнттылықты есепке алуға оң әсер барын атады. Сонымен қатар, Kiseleva M.E. (2017) ешқандай әсерін таппады.

Алибекова Б.А., Алдынгарова Д.Т. (2018), өтімділік пен консервативті есепке алу арасында ешқандай байланыс жоқ екенін көрсетті. Алайда, Kukah M.A. және басқалар (2016), өтімділіктің айтарлықтай оң әсері бар екенін көрсетті. Mohammed N.F. және басқалар (2017), өсу мүмкіндігі бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығы әсері барын көрсетті.

Керісінше, Rahayu S. және басқалары (2018), өсу мүмкіндіктері айтарлықтай әсері жоқтығын көрсетті. Пономарева С.В., Слияков Ю.В. (2018), сот тәуекелі бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына оң әсерін көрсетті. Ал Булыга Р.П., Сафонова И.В. (2020), сот тәуекелі әсер етпейтіндігін мәлімдеді.

Басқа да М.Т. Турманов, Т.М. Рогуленко (2022) жүргізген зерттеулерде, онда басқарушылық меншік, институционалдық меншік, тәуелсіз директорлар кеңесі, өтімділік, кірістілік және левередж қарастырылады. Мұнда алдыңғы зерттеудің бірдей нәтижелеріне байланысты табыстылықты пайдаланбайды. Бодяко А. В. (2020) сақтық пен құнттылық агенттік шығындарды азайтуға делдал бола алатындығын көрсетті. Өйткені ол келісімдердегі ақпараттың сәйкессіздігін және теріс пайданы азайтуы мүмкін. Апанова G.D. басқалары (2023), бухгалтерлік есеп теориясында менеджмент пен акционерлердің өзара әрекеттесуін көрсететін үш гипотеза бар екенін түсіндірді.

■ Материалдар мен әдістері

Қарастырылған зерттеу дедуктивті болды. Зерттеудің нысаны 2022-2024 жылдары ҚР өндірістік компаниялары таңдалды. Өйткені олардың іскерлік операциялары күрделене түсуде, онда қаржылық есептілік бойынша алаяқтық шараларға әкеледі. Зерттеу үлгісі мақсатты іріктеу арқылы анықталды және 37 компания мен 110 аналитикалық бірлікті қамтыды. Іріктеу критерийлері 2-кестеде келтірілген.

2-кесте. ҚР өндірістік компаниялары іріктеу критерийлері санағы

Іріктеу критерийлері	Критерийлерге қосымша	Критерийлер енгізілген
Өндірістік компаниялар 2022-2024 жж.	-	147
Жылдық есептерді дәйекті түрде 2022-2024 жж. жариялаған компаниялар	32	15
Нарықтық баланстық құны 1%-дан асатын өндірістік компаниялар	72	43
Зерттеу айнымалылары туралы толық мәліметтері бар өндірістік компаниялар	06	37
Бақылау жылдары	-	4
Жалпы үлгілер	-	37
2022-2024 жж. зерттеулерді талдаудың жалпы бірліктері	-	110
<i>Ескерту: авторлық зерттеу</i>		

Регрессия теңдеуі бірнеше сызықтық талдау арқылы теңдеу формуласын қолдана отырып алынды:

$$KONSERV = \alpha + \beta_1 KEPMEN + \beta_2 KEPINS + \beta_3 BDIND + \beta_4 LEV + \beta_5 LIKUID + \beta_6 GROWTH + \beta_7 RSK_{LTG} + \varepsilon \quad (1)$$

■ Негізгі нәтижелер

Басқару персоналының үлестері, институционалдық акцияларды иелену, тәуелсіз директорлар кеңесі, левередж, өтімділік, өсу мүмкіндіктері, сот тәуекелі бойынша сипаттамалық статистиканың нәтижелері 3-кестеде көрсетілді.

3-кесте. Сипаттамалық статистика

Айнымалылар	N	Min	Max	Орташа мағынасы	Стандартты ауытқу
Меншікті басқару (KEEP_MEN)	110	0,00	0,36	0,04	0,09
Институционалдық меншік (KEEP_INS)	110	0,00	0,99	0,79	0,24
Тәуелсіз директорлар кеңесі (BD_IND)	110	0,29	0,80	0,40	0,10
Левередж (LEV)	110	0,08	10,09	0,92	1,14
Өтімділік (LIKUID)	110	0,23	35,36	2,81	3,71
Өсу мүмкіндігі (GROWTH)	110	-0,39	0,68	0,03	0,17
Сот ісін жүргізу тәуекелі (RSK_LTG)	110	-0,30	1,24	0,10	0,19
Бухгалтерлік есептің сақтық пен құнттылығы (KONSERV)	110	1,06	81,45	5,72	10,49
Жарамды N (тізім бойынша)	110				

Классикалық болжамдық тест регрессия теңдеуінің орындылығын бағалауға арналған. Колмогоров-Смирнов қалыпты сынағы көмегімен нәтижесі $0,200 > 0,05$ мәндік маңызы бар, осы деректердің қалыпты таралғанын көрсетеді. Колмогоров-Смирнов критеріі эмпирикалық және теориялық функцияларының мәндерін салыстыру болып саналады. Дарбин-Уотсон сынағы регрессиялық модель қалдықтарының векторында бірінші рет автокорреляцияның болмауы туралы гипотезаны тексеру үшін қолданылады. Мультиколлинеарлық тест төзімділік мәнін ($> 0,10$) және VIF мәнін (< 10) көрсетеді, ол тәуелсіз айнымалылар арасындағы өзара әрекеттесудің жоғын білдіреді. Дарбин-Уотсон тестін қолданатын автокорреляция сынағы Дарбин-Уотсон мәнін 1,856-ға теңдігін көрсетеді. Кестедегі жоғарғы шекті мән (du) – 1,8262. Нәтиже көрсеткендей, автокорреляция жоқ. Өйткені Дарбин-Уотсон мәні 1,8262 (du) үлкен және 2,1738 ($4-du$) аз. Содан кейін сынақты қолданатын гетероскедастикалық сынақ R^2 0,715 екенін көрсетеді, сондықтан (s^2) санау мәні 79,365, ал (s^2) кестесі 135,480 құрайды. Нәтижелер көрсеткендей, егер ($s^2 < s^2$) кестесін есептесе, онда гетероскедастикалық проблеманың жоқтығын білдіреді. Гетероскедастика – бұл кеңістіктік деректердің типтігі, дегенмен, кейде оның бар-жоғын мұқият тексере білу пайдалы болуы мүмкін. Ол үшін екі дәстүрлі мынадай тәсілді қолдануға болады: деректерді графикалық талдау және ресми статистикалық тесттер.

Гипотезаны тексеру деректер классикалық болжам тестінен босатылғаннан кейін жүзеге асырылады. Түзетілген R^2 анықтау коэффициенті 13,6%-ды құрайды, яғни басқару меншігі, институционалдық меншік, тәуелсіз директорлар, левередж, өтімділік, өсу мүмкіндіктері және сот процестерінің қаупі шамамен 13,6% айнымалы сақтық пен құнттылықты түсіндіре алады, ал басқа сыртқы факторлар шамамен 88,5%-ды көрсете алады. Гипотезаны тексеру нәтижесі 4-кестеде келтірілген.

4-кесте. Гипотезаның қысқаша мазмұны және тест нәтижелері

№	Гипотеза Айнымалылар	β	Sig	Түсіндірме
1	Меншікті басқару бухгалтерлік есептің сақтық пен құнттылығына оң әсер етеді.	0,52	0,35	Қабылданбады
2	Институционалды меншік бухгалтерлік есептің сақтық пен құнттылығына оң әсер етеді.	-0,73	0,04	Қабылданбады
3	Тәуелсіз директорлар кеңесі бухгалтерлік есептің сақтық пен құнттылығына оң әсер етеді.	4,08	0,00	Қабылданды
4	Левередж бухгалтерлік есептің сақтық пен құнттылығына оң әсер етеді.	0,08	0,56	Қабылданбады
5	Өтімділік бухгалтерлік есептің сақтық пен құнттылығына оң әсер етеді.	0,07	0,69	Қабылданбады
6	Өсу мүмкіндігі бухгалтерлік есептің сақтық пен құнттылығына оң әсер етеді.	0,18	0,83	Қабылданбады
7	Сот ісін жүргізу тәуекелі бухгалтерлік есептің сақтық пен құнттылығына оң әсер етеді.	-0,03	0,98	Қабылданбады

Ескерту: авторлық зерттеу

Гипотезаны тексеру негізінде төмендегі теңдеуді жазуға болады.

$$KONSERV = -1,29 + 0,53 + 0,73KEP_{INS} + 4,08KMSRS_{IND} + 0,09LEV + 0,05LIKUID + 0,16GROWTH + 0,03RSK_{LTG}$$

■ Нәтижелер мен талқылау

Бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына басқарушылық меншіктің әсері, менеджерлерге тиесілі акциялар ұйымдағы сақтық қағидатын жүзеге асыруға әсер етпейді. Мұнда менеджердің адалдығына байланысты менеджер әрқашан жұмыста сақтық принципін дәйекті түрде қолданатынын көрсетуі мүмкін. Менеджердің адалдық сезімі оның жұмысын шын жүректен орындауға және консервативті қаржылық көрсеткіштерді ұсынуға әкеледі. Мұны 2024 жылы ҚР компаниясынан көруге болады, менеджерлер бухгалтерлік консервативтілік мәні 82,44 болатын сақтық қағидатын қолданды, тіпті менеджерлердің меншік үлесі 0,00 (төмен көрсеткіш) болса да. Зерттеу нәтижесі инвесторлар мен директорлар арасындағы агенттік мәселелерді бухгалтерлік есепке консервативті тәсілді енгізу арқылы шешуге болатынын түсіндіретін агенттік теорияға сәйкес келмейді. Осы зерттеу Mohammed N.F. (2017) жұмыстарына сәйкес келеді.

Институционалдық меншіктің бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына әсері. Институционалдық акциялар және бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына теріс әсер етеді. Осы институционалдық акциялардың едәуір бөлігі бухгалтерлік есепте сақтық және құнттылық тәжірибені әлсірететінін дәлелдейді. Компания пайданы есептеу және шығындарды тану кезінде қолданатын әдістер мен тұжырымдамаларға қарамастан, мекеме жоғары пайда маржа алатындығы болжануда, өйткені мекеме жоғары кірісті көрсететін қаржылық есептілікке оң баға береді (Рисдияни и Кусмуриянто, 2015).

Институционалдық тараптардың акцияларға меншіктілігі жоғары деңгейі инвестицияланған акциялар бойынша жоғары дивидендтерді талап етеді. Осылайша компания менеджерінің алынған пайданы барынша арттыру үрдісі менеджердің қалауына сәйкес келеді. Өзінің инвестициясынан барынша пайда алғысы келген кезде байлықты барынша арттыруға ұмтылуды тұжырымдайды. Мұндай зерттеудің нәтижелері Mohammed N.F., Ahmed K., & Ji X. (2017) жұмыстарға сәйкес келеді

Тәуелсіз директорлар кеңесі бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына оң әсер етеді. Оған көптеген тәуелсіз директорлар кеңесі бухгалтерлік есептің консервативтілігін ұйымда күшеюін дәлелдейді. Тәуелсіз уәкілдер компания операцияларын жүзеге асыру кезінде басшыларға мониторинг пен қадағалауды жүзеге асыруға өкілеттігі бар. Тәуелсіз

комиссарлардың көп саны директорлар кеңесінің мықты құрамын көрсетеді, осылайша қажетті сақтық қағидаты өсіп келеді (Sumiari K. N., & Wirama D. G. 2016). Мұндай зерттеу Ф.К. Росавлетов және басқаларының (2021) нарық көлемі бойынша сәйкес келеді. Sumiari K.N., & Wirama D.G. (2016) тәуелсіз директорлар кеңесі мен бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығы айтарлықтай оң әсер ететіндігін дәлелдеді.

Левередждің бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына әсер етпейді. Amanova G.D. және басқалары (2023) сонымен қатар левередж әсерінің жоқтығын түсіндірді және бухгалтерлік есептегі сақтық пен құнттылық саяси шығындарға әсер етуі мүмкін және көптеген факторға байланысты болуы мүмкін. Сонымен қатар бухгалтерлік есепте сақтық пен құнттылық тек белгілі бір есептік-аналитикаға қатысты екенін білдіруі мүмкін. Чая В.Т., Жолаева М.А. (2019) зерттеулеріне сәйкес келеді.

Өтімділіктің бухгалтерлік есептің төмен немесе жоғары өтімділік сақтық және құнттылық принципіне әсер ете алмайды. Корпоративтік өтімділік жоғары болған кезде несиелер берушілер компанияларға көбірек сенеді, өйткені жоғары өтімділік компанияның қаржылық тұрақтылығын көрсетеді. Чая В.Т., Жолаева М.А. (2019) өтімділік бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына әсер етпейтінін көрсетті.

Өсу мүмкіндіктерінің сақтық пен құнттылық бухгалтерлік есебіне әсері шағын немесе үлкен өсу мүмкіндігі енгізуге әсер етпейді. Компания өз бизнесін дамыту үшін ірі қаржыландыруды қажет етеді, оның көп бөлігі сырттан келеді (Sumiari K. N., & Wirama D. G., 2016). Мұны «Қазақстан алюминий» АҚ мысалынан көруге болады, онда компанияның өсу көрсеткіші 2022 жылы компанияның табысы 288,72 млрд теңгені құрап, 2021 жылы 209,78 млрд теңгеден 37,57%-ға ұлғайды, оған 96,23% немесе 277,86 млрд теңге алюминий тотығын сатудан түскен, ал 2,2% немесе 6,4 млрд теңге – электр және жылу энергиясын сатудан болды. Бір жыл ішінде таза пайда 88,7%-ға, бір жыл бұрын 57 млрд теңгеден 30,2 млрд теңгеге дейін өсті. Өсіп келе жатқан компания есептік-экономикалық нәтижелері жақсы болуы үшін сақтық пен құнттылық қағидатын енгізуді көздейді. Kiseleva, M. E. (2017) өсу мүмкіндігі бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына айтарлықтай әсер етпейтінін көрсетті. Осы зерттеу Sumiari K.N., & Wirama D.G., (2016) жұмыстарына сәйкес келеді.

Ұйымда сот тәуекелінің бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына сот ісін жүргізу тәуекелділігін енгізуге әсер етпейді. Оған ҚР заңнамасы ұйымның жұмысына қауіп төндірмейтінін көрсетеді. Нуу Р.Қ., Фус В.К. (2021) заңды тұлға жазасыздық жойылған кезде пайда болатын сот ісіне тым көп мән бермейтінін мәлімдеді. Оған Нуу Р. Қ., Фус В. К. (2021) зерттеулеріне сәйкес келеді, ол сот тәуекелінің бухгалтерлік есепте сақтық пен құнттылықты енгізуге әсер етпейтінін дәлелдеді. Өйткені сот тәуекелін өлшеу жан-жақты қаржылық есептілікті ұсынудан көрінеді немесе көрсетілмеуі де мүмкін.

■ Қорытынды

Зерттеуде басқарушылық меншік, институционалдық меншік, тәуелсіз директорлар кеңесі, левередж, өтімділік, өсу мүмкіндіктері және сот тәуекелінің қаржы-экономикалық кеңістіктегі бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына әсері туралы эмпирикалық зерттеулерді қарастырды. Зерттеу нәтижесінде тәуелсіз директорлар кеңесі саны артқан кезде бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығын қолдану туралы қорытындысы жоғары болады. Сонымен қатар, институционалдық меншіктің үлесі неғұрлым жоғары болса, сақтық және құнттылықты санау кезінде деңгей соғұрлым төмен болады. Басқарушылық меншік, левередж, өтімділік, өсу мүмкіндіктері және сот тәуекелінің қауіп бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына әсер етпейді. Тәуелсіз директорлар кеңесі мен басшылық ұсынатын қаржылық есептілік жоғары білікті болуы үшін компания операцияларын жүзеге асыру кезінде менеджерлердің қызметін бақылауға құқылы. Ұйымдағы тәуелсіз директорлар кеңесі көп саны тәуелсіз директорлар күшін көрсетеді. Осылайша бухгалтерлік есепте сақтық және құнттылықты қолдануды күшейтеді. Компанияларға

тәуелсіз директорлар кеңесін қосу ұсынылады. Өйткені тәуелсіз директорлар саны бухгалтерлік есептің сақтық пен құнттылықты қолданылатындардың көбеюіне әкеледі. Тәуелсіз директорлар кеңесін компанияда қатысуын арттыруымен қатар, компаниялар мекемелердің меншік үлесін де арттыруы керек. Зерттеуде институционалдық меншік бухгалтерлік есептің сақтығы мен құнттылығына әсер ететінін дәлелдейді, мұнда компания қызметін инвестициялаған акциялардың кірістілігі жоғары болатындай етіп басқара алады. Осы зерттеудің кемшіліктері бар. Біріншіден, бұл зерттеу 2022-2024 жылдардағы ҚР өндірістік компанияларына ғана қатысты. Әрі қарайғы зерттеулер қазіргі жағдайды көрсету үшін жаңа жылмен бірге басқа салаларды қолдана отырып, зерттеу нысанын кеңейте алады. Екіншіден, әрі қарайғы зерттеуде ашық салыстыруларды алу үшін бухгалтерлік есептің консервативтілігін өлшеуге әртүрлі көрсеткіштерді қолдануға болады. Атап айтқанда, пайданы есептеу көрсеткіштерін қолдану. Бухгалтерлік есептің сақтық мен құнттылық әдісін есепте қолдануға қолайлы сондықтан ұйымда үздіксіз есепке алуға ықпал етеді.

ПАЙДАЛАНЬҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Утибаев, Б., & Ахметова, Д. (2020). Вопросы проведения системного анализа по данным финансовой отчетности. Экономическая серия Вестника ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, No 1. -2020. С.210–220. DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2020-1-210-220>
2. Ahn, H., Choi, S., & Yun, S. C. (2020). Financial statement comparability and the market value of cash holdings. *Accounting Horizons*, 34(3), 1–21.
3. Ердавлетова Ф.К., Нургалиева А.М., Нурмагамбетова А.З. Особенности формирования финансовой отчетности МСФО в условиях цифровизации и влияния пандемии COVID-19. *Central Asian Economic Review*. – №4. –2021. – С.41-51.
4. Жолаева М.А., Уразбаева З.О., Жүніс А.Н. Бизнесітегі бухгалтерлік есептің ақпараттық жүйесінің тиімділігі. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ хабаршысы экономика сериясы. – №4(162). – 2023. – Б.164–176. <https://doi.org/10.26577/be.2023.v146.i4.014>
5. Sumiari, K. N., & Wirama, D. G. (2016). Pengaruh Ukuran Perusahaan Terhadap Konservatisme Akuntansi Dengan Leverage sebagai Variabel Pemoderasi. *E-Jurnal Akuntansi Universitas Udayana*, 5(4), 749–774. <https://doi.org/10.1016/j.firesaf.2018.08.011>
6. Дружиловская Т.Ю., Дружиловская Э.С. Модернизация финансовой отчетности организаций в условиях цифровой экономики. *Учет. Анализ. Аудит*. – 6(1). – 2019. – С.50-61. <https://doi.org/10.26794/2408-9303-2019-6-1-50-61>
7. Bhandari A., Mammadov B., Thevenot M., & Vakilzadeh, H. (2022). Corporate culture and financial reporting quality. *Accounting Horizons*, 36(1), 1–24.
8. Qudah H., Abdo K.K., Al-Qudah L.A., Kilani O., Al Manaseh M., & AlQudah M.Z. (2021). Liquidity risk measurement study case (Jordan Islamic banks). *International Journal of Entrepreneurship*, 25, 1-9.
9. Жолаева М.А., Аманова Г.Д., Садуақасова К.Ж. Сзықтық емес жүйеде әділ құн есебіндегі аудиторлық есептердің біркелкілігі. Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ хабаршысының экономика сериясы, -2023. -№3. б.341-355. DOI: <https://doi.org/10.32523/2789-4320-2023-3-341-355>
10. Agustina, Rice, & Stephen. (2016). Akuntansi Konservatisme Pada Perusahaan Manufaktur yang Terdaftar di Bursa Efek Indonesia. *Jurnal Dinamika Akuntansi Dan Bisnis*, 3(1), 1–16.
11. Kiseleva, M. E. (2017). Relationship Between Accounting Conservatism And Solvency And Liquidity Levels: Evidence From The Russian Banking Sector. *St. Petersburg University*
12. Алибекова Б.А., Алдынгарова Д.Т. Государственный аудит финансовой отчетности. *Central Asian Economic Review*. – №4. –2018. –С.72-83.
13. Kukah M.A., Amidu M., & Yindenaba J. (2016). Corporate governance mechanisms and accounting information quality of listed firms in Ghana. *African J. Accounting, Auditing and Finaance*, 5(1), 38–58.
14. Mohammed N.F., Ahmed K., & Ji X. (2017). Asian Review of Accounting Article information: *Asian Review of Accounting*.
15. Rahayu S., Kusmuriyanto Kiswanto, & Gunawan D.I. (2018). Factors Influencing the Application of Accounting Conservatism in the Company. In *International Conference on Economics, Business and Economic Education 2018* (Vol. 2018, pp. 180–197). <https://doi.org/10.18502/kss.v3i10.3128>
16. Пономарева С.В., Слияков Ю.В. Учетно-контрольная система информационно-аналитического обеспечения целей управления: принципы и основы ее формирования. *Вестник университета*. –7. – 2018. – С.109–116. <https://doi.org/10.26425/1816-4277-2018-7-109-116>
17. Булыга Р.П., Сафонова И.В. XBRL как цифровой формат отчетности экономических субъектов: международный опыт и российская практика. *Учет. Анализ. Аудит*. –№7(3). –2020. – С.6–17. <https://doi.org/10.26794/2408-9303-2020-7-3-6-17>
18. Турманов М.Т., Рогуленко Т.М. Влияние цифровых технологий на информационный потенциал бухгалтерской (финансовой) отчетности. Часть 1: концепция оценки информационности корпоративной отчетности, модели цифровизации активов, обязательств и их влияние на информационный потенциал отчетности. *Вестник университета*. – №1(7). – 2022. – С.129-137. <https://doi.org/10.26425/1816-4277-2022-7-129-137>

19. Бодяко А.В. Учетно-контрольное обеспечение решения тактических и стратегических задач в крупной компании холдингового типа. Вестник Воронежского государственного аграрного университета. Т. 13. – №1(64). – 2020. – С.150–160. <https://doi.org/10.17238/issn2071-2243.2020.1.150.2>.
20. Amanova G.D., Akimova B.Zh., Saparbaeva S.S., Moldashbayeva L.P., Zholayeva M.A. (2023) Problems and prospects in development of digital technologies in accounting and auditing at social enterprises of the Republic of Kazakhstan. Rivista di studi sulla sostenibilita. Vol. 13(1). P. 65-81, DOI: 10.3280/RISS2023-001-S1005
21. Чая В.Т., Жолоаева М.А. Концептуальные основы IT-аудита цифровом пространстве. «Аудит» журнал. –№1. – 2019. – С.10-14.
22. Page M.J., McKenzie J.E., Bossuyt P.M., Boutron I., Hoffmann.C., Mulrow C.D. (2021). The PRISMA statement: An updated guideline for reporting systematic reviews. BMJ. 3(72). P.71.
23. Huy P.Q., Phuc V.K. (2021). Accounting Information Systems in Public Sector towards Blockchain Technology Application: The Role of Accountants' Emotional Intelligence in the Digital Age / Asian J. Law Econ., 12. P. 73–94.

References

1. Utibaev B., & Ahmetova D. (2020). Voprosy provedeniya sistemnogo analiza po dannym finansovoj otchetnosti. Ekonomicheskaya seriya Vestnika ENU imeni L.N. Gumileva, No 1. -2020. S.210–220. DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2020-1-210-220>
2. Ahn, H., Choi, S., & Yun, S.C. (2020). Financial statement comparability and the market value of cash holdings. Accounting Horizons, 34(3), 1–21.
3. Erdavletova F.K., Nurgaliev A.M., Nurmagambetova A.Z. Osobennosti formirovaniya finansovoj otchetnosti MSFO v usloviyah cifrovizacii i vliyaniya pandemii COVID-19. Central Asian Economic Review. – №4. –2021. – С.41-51.
4. Zholaeva M.A., Urazbaeva Z.O., Zhynis A.N. Biznestegi buhgalterlik esepitiń aqparattyq zhyjesiniń tiimdiligi. Əl-Farabi atyndary QYU habarshy ekonomika seriyasy. – №4(162). – 2023. – B.164–176. <https://doi.org/10.26577/be.2023.v146.i4.014>
5. Sumiari K.N., & Wirama D.G. (2016). Pengaruh Ukuran Perusahaan Terhadap Konservatisme Akuntansi Dengan Leverage sebagai Variabel Pemoderasi. E-Jurnal Akuntansi Universitas Udayana, 5(4), 749–774. <https://doi.org/10.1016/j.firesaf.2018.08.011>
6. Druzhilovskaya T.Y., Druzhilovskaya E.S. Modernizaciya finansovoj otchetnosti organizacij v usloviyah cifrovoy ekonomiki. Uchet. Analiz. Audit. – 6(1). – 2019. – С.50-61. <https://doi.org/10.26794/2408-9303-2019-6-1-50-61>
7. Bhandari A., Mammadov B., Thevenot M., & Vakilzadeh, H. (2022). Corporate culture and financial reporting quality. Accounting Horizons, 36(1), 1–24.
8. Qudah H., Abdo K.K., Al-Qudah L.A., Kilani O., Al Manaseh M., & AlQudah M.Z. (2021). Liquidity risk measurement study case (Jordan Islamic banks). International Journal of Entrepreneurship, 25, 1-9.
9. Zholaeva M.A., Amanova G.D., Saduakasova K.ZH. Syzyқтық емес зhyjede әдил қyп esebindegi auditorлық esepтердің birkelkiligi. L.N. Gumilev atyndary EYU habarshysynың ekonomika seriyasy, -2023. -No3. b.341-355. DOI: <https://doi.org/10.32523/2789-4320-2023-3-341-355>
10. Agustina, Rice, & Stephen. (2016). Akuntansi Konservatisme Pada Perusahaan Manufaktur yang Terdaftar di Bursa Efek Indonesia. Jurnal Dinamika Akuntansi Dan Bisnis, 3(1), 1–16.
11. Kiseleva, M.E. (2017). Relationship Between Accounting Conservatism And Solvency And Liquidity Levels: Evidence From The Russian Banking Sector. St. Petersburg University
12. Alibekova B.A., Aldyngarova D.T. Gosudarstvennyj audit finansovoj otchetnosti. Central Asian Economic Review. – №4. –2018. –S.72-83.
13. Kukah M.A., Amidu M., & Yindenaba J. (2016). Corporate governance mechanisms and accounting information quality of listed firms in Ghana. African J. Accounting, Auditing and Finaance. 5(1), 38-58.
14. Mohammed N.F., Ahmed K., & Ji X. (2017). Asian Review of Accounting Article information: Asian Review of Accounting.
15. Rahayu S., Kusmuriyanto Kiswanto, & Gunawan D.I. (2018). Factors Influencing the Application of Accounting Conservatism in the Company. In International Conference on Economics, Business and Economic Education 2018 (Vol. 2018, pp. 180–197). <https://doi.org/10.18502/kss.v3i10.3128>
16. Ponomareva S.V., Sliynakov Y.V. Uchetno-kontrol'naya sistema informacionno-analiticheskogo obespecheniya celej upravleniya: principy i osnovy ee formirovaniya. Vestnik universiteta. –7. – 2018. – С.109–116. <https://doi.org/10.26425/1816-4277-2018-7-109-116>
17. Bulyga R.P., Safonova I.V. XBRL kak cifrovoy format otchetnosti ekonomicheskikh sub»ektov: mezhdunarodnyj opyt i rossijskaya praktika. Uchet. Analiz. Audit. –№7(3). –2020. – С.6–17. <https://doi.org/10.26794/2408-9303-2020-7-3-6-17>
18. Turmanov M.T., Rogulenko T.M. Vliyanie cifrovyyh tekhnologij na informacionnyj potencial buhgalterskoj (finansovoj) otchetnosti. CHast' 1: koncepciya ocenki informacionnosti korporativnoj otchetnosti, modeli cifrovizacii aktivov, obyazatel'stv i ih vliyanie na informacionnyj potencial otchetnosti. Vestnik universiteta. – №1(7). – 2022. – С.129-137. <https://doi.org/10.26425/1816-4277-2022-7-129-137>
19. Bodyako A.V. Uchetno-kontrol'noe obespechenie resheniya takticheskikh i strategicheskikh zadach v krupnoj kompanii holdingovogo tipa. Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta. T.13. – №1(64). – 2020. – С.150-160. <https://doi.org/10.17238/issn2071-2243.2020.1.150.2>.
20. Amanova G.D., Akimova B.Zh., Saparbaeva S.S., Moldashbayeva L.P., Zholayeva M.A. (2023) Problems and prospects in development of digital technologies in accounting and auditing at social enterprises of the Republic of Kazakhstan. Rivista di studi sulla sostenibilita. Vol. 13(1). P. 65-81, DOI: 10.3280/RISS2023-001-S1005
21. Chaya V.T., Zholaeva M.A. Konceptual'nye osnovy IT-audita cifrovom prostranstve. «Audit» zhurnal. –№1. – 2019. – С.10-14.
22. Page M.J., McKenzie J.E., Bossuyt P.M., Boutron I., Hoffmann.C., Mulrow C.D. (2021). The PRISMA statement: An updated guideline for reporting systematic reviews. BMJ. 3(72). R.71.
23. Huy P.Q., Phuc V.K. (2021). Accounting Information Systems in Public Sector towards Blockchain Technology Application: The Role of Accountants' Emotional Intelligence in the Digital Age / Asian J. Law Econ., 12. R. 73-94.

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ОСТОРОЖНОСТЬ И ОСМОТРИТЕЛЬНОСТЬ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

М.А. Жолаева*

PhD, и.о. доцента
Евразийский Национальный
университет им. Л.Н. Гумилева
г. Астана, Казахстан
e-mail: r.zholaeva@mail.ru
ORCID ID: 0000-0002-9981-704X

Е.А. Серикбаева

М.э.н.
Евразийский Национальный
университет им. Л.Н. Гумилева
г. Астана, Казахстан
e-mail: serikbayeva.yerkezhan@gmail.com
ORCID: 0009-0006-5335-0487

С.М. Серікқали

М.э.н.
Евразийский Национальный
университет им. Л.Н. Гумилева
г. Астана, Казахстан
e-mail: satkalievsabit@gmail.com
ORCID: 0009-0001-1257-9131

Д.М. Хамидуллина

М.э.н.
Евразийский Национальный
университет им. Л.Н. Гумилева
г. Астана, Казахстан
e-mail: dameshakh@gmail.com
ORCID: 0009-0008-4680-0878

***Аннотация.** Актуальность данной статьи заключена в конфликте интересов пользователей учетных данных, а задача современного бухгалтера – быть объективным и по возможности в равной степени удовлетворить информационные потребности всех заинтересованных пользователей отчетности. Бухгалтерский учет является одним из самых важных элементов финансового управления. Учет гарантирует правильную и точную информацию о финансовых операциях, что необходимо для принятия правильных управленческих решений. В сфере бухгалтерии существует разные подходы к учету финансовых операций. Один из них – консервативный подход, который базируется на принципах сохранения и бережливости.*

Целью данного исследования является анализ и получение эмпирических данных относительно роли управленческой собственности, институциональной собственности, независимых комиссаров, рычагов воздействия, ликвидности, возможностей роста и судебных рисков, которые влияют на осторожность и осмотрительность бухгалтерского учета. В данном исследовании приняли участие производственные компании в РК 2022-2024 годах, всего 147 компаний. Выборка в этом исследовании была отобрана с помощью целенаправленного метода отбора проб таким образом, что окончательная выборка была получена 37 компаниями со 110 единицами анализа.

Методы сбора данных используют методы документирования. Метод анализа данных, используемый в этом исследовании, – это описательный статистический анализ и логический статистический анализ с выводами, который использует множественный линейный регрессионный анализ с помощью IBM SPSS 22. Результаты исследования показывают, что независимые аудиторы оказывают положительное и значительное влияние на осторожность и осмотрительность бухгалтерского учета. Институциональная собственность оказывает негативное и значительное влияние на осторожность и осмотрительность бухгалтерского учета, в то время как управленческая собственность, леверидж, ликвидность, возможности роста и риск судебных разбирательств не влияют на осторожность и осмотрительность бухгалтерского учета.

В этом исследовании делается вывод о том, что институциональная собственность и независимые уполномоченные влияют на осторожность и осмотрительность бухгалтерского учета.

***Ключевые слова:** осторожность и осмотрительность бухгалтерского учета, корпоративное управление, Левередж, ликвидность, возможность роста, судебный риск*

THE FACTORS INFLUENCING THE PRUDENCE AND PRUDENCE OF ACCOUNTING IN THE
FINANCIAL AND ECONOMIC SPACE**M.A.Zholayeva***

PhD, associate professor
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan
e-mail: r.zholaeva@mail.ru
ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9981-704X

S.M. Serikkali

m.e.s.
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan
e-mail: satkalievsabit@gmail.com
ORCID: 0009-0001-1257-9131

E.A. Serikbayeva

m.e.s.
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan
e-mail: serikbayeva.yerkezhan@gmail.com
ORCID: 0009-0006-5335-0487

D.M. Khamidullina

m.e.s.
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan
e-mail: dameshakh@gmail.com
ORCID: 0009-0008-4680-0878

Annotation. *The relevance of this article lies in the principle of caution and prudence, which addresses the conflicting interests of users of accounting data. The task of a modern accountant is to be objective and, if possible, equally satisfy the information needs of all interested users of reporting. Accounting is one of the most important elements of financial management. Accounting guarantees correct and accurate information about financial transactions, which is necessary for making the right management decisions. In the field of accounting, there are different approaches to accounting for financial transactions. One of them is a conservative approach, which is based on the principles of conservation and thrift.*

The purpose of this study is to analyze and obtain empirical data on the role of managerial ownership, institutional ownership, independent commissioners, leverage, liquidity, growth opportunities, and litigation risks that affect accounting prudence and prudence. This study involved 147 manufacturing companies in the Republic of Kazakhstan during 2022-2024. The sample in this study was selected using a targeted sampling method so that the final sample was obtained by 37 companies with 110 units of analysis.

Data collection was conducted through documentation methods. The data analysis method used in this study is descriptive statistical analysis and logical statistical analysis with inferences, which uses multiple linear regression analysis using IBM SPSS 22. The results of the study show that independent auditors have a positive and significant impact on the prudence and prudence of accounting. Institutional ownership has a negative and significant impact on the prudence and prudence of accounting, while management ownership, leverage, liquidity, growth opportunities and litigation risk do not affect the prudence and conservatism of accounting.

This study concludes that institutional ownership and independent commissioners influence the prudence and conservatism of accounting.

Keywords: *accounting prudence and prudence, corporate governance, Leverage, liquidity, growth opportunity, litigation risk*